

מכת ארבה.

(א) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בֹּא אֶל פְּרֹעֶה – לביתו. פִּי אֲנִי הַכְּבֹדְתִי אֶת לְבוּ וְאֶת לֵב עֲבָדָיו לְמַעַן שְׁתִּי – בשביל שאשים (כמו "ואיבה אשית") אֶתְתִּי – המכות, שהם סימנים. שמטרתם להראות שד' הוא מחליט על הכל. אֶלָּה בְּקִרְבּוֹ – בתוך מצרים.

(ב) וּלְמַעַן תִּסְפֹּר בְּאַזְנֵי בְנֵי וַיֵּן בְּנֵה – הוסיף בן בנך, כי זה לא רק לבנים אלא לכל הדורות. אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלִיתִי בְּמִצְרַיִם – א. כל מה שפעלתי במצרים, כל העונשים שהענשתי אותם. וְאֶת אֶתְתִּי אֲשֶׁר שָׁמִיתִי בָּם – ב. המופתים שעשיתי (אזה"ח)¹ וַיִּדְעֻקְתֶּם פִּי אֲנִי ה' – בזכות הכבדת לב פרעה יש לנו המון מה לספר לבילי הסדר.² עד כאן דבר ד' למשה, ודאי שאמר לו גם להתרות בארבה, אלא שהתורה קיצרה (פעמים כותבת דבר ד' למשה ולא דבר משה לפרעה, ולפעמים דבר משה לפרעה ולא דבר ד' למשה) רמב"ן.³

(ג) וַיָּבֵא⁴ מֹשֶׁה וְאֶהְרֹן אֶל פְּרֹעֶה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים עַד מָתִי מֵאֲנָתְךָ – עד מתי אתה תמשיך לסרב. לְעֹנֹת – להיכנע. (להיות 'עני' בכבוד) מִפְּנֵי שְׁלַח עַמִּי וַיַּעֲבָדְנִי:

(ד) פִּי אִם מֵאֵן אֲתָה לְשַׁלַּח אֶת עַמִּי הַנִּגְנִי מִמָּחָר אַרְבֶּה – למה מחר? שיוכלו לחזור בתשובה (מדרש. רש"י באיוב). בְּגִבְלוֹךָ – רק במצרים, ולא נכנס הארבה לתוך השטח של חם, והוכיח מהם הגבולות, כי הייתה מריבה בין העמים (מדרש). שאל תלמיד: למה כתוב דווקא במכת צפרדע ערוב וכאן "בגבולך"? ותידיך – כי אלו דברים שיותר יכולים לעבור את הגבול.⁵

(ה) וַיִּכְסֶה הָאֲרֶבֶת אֶת עֵין הָאָרֶץ – את השמש (רס"ג)⁶. וְלֹא יוּכַל – הרואה לִרְאֹת אֶת הָאָרֶץ – יהיה חושך בגלל הארבה. וְאָכַל הָאֲרֶבֶת⁷ אֶת יְתֵר הַפְּלִטָּה – את מה שנשאר, החיטה והכוסמת. הַנִּשְׁאַרְתְּ לְכֶם מִן הַקֶּרֶד וְאָכַל אֶת כֹּל הַעֵץ הַצֹּמַח לְכֶם מִן הַשָּׂדֶה – כנראה שהיו עצים שלא נשברו לגמרי, אלא רק הענפים, ולבנתיים צמח מהם קצת, וגם זה יאכל עכשיו. (רמב"ן). עשרת תירוצי התלמידים על איזה עץ מדובר: א. סוגי עצים רכים כ'חיטה'. ב. זרעים של עצים, שהם רכים. ג. הצמיחו אחרי המכה. ד. עצים שצמחו בבית או בחממות. ה. הכוונה לפירות – עץ פרי. ו. נס, ד' השאיר עצים בשביל מכת ארבה. ז. הכוונה למה שבתוך כלי עץ. ח. הארבה אכל עצים נפולים. ט. עצים מכוסים בברזל. י. הרמב"ן כותב שצמחו ענפים לגזעים קיימים.

(ו) וּמָלְאוּ בְּתִיבֵיךָ – הארבה יכנס גם לתוך הבתים של המצרים, ויאכל מה שיש שם (בדומה לזה בכלי יקר). וְבְתֵיבֵי כֹל עֲבָדֶיךָ וְבְתֵיבֵי כֹל מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא רָאוּ אֲבֹתֶיךָ וְאֲבֹת אֲבֹתֶיךָ מִיּוֹם הַיּוֹתֵם עַל הָאָדָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה.⁸ וַיִּפֶּן – משה ואהרן פנו לצד השני וַיִּצְא מֵעַם פְּרֹעֶה – לא כדרך שיוצאים מן המלכים שהולכים אחורה. כי זלזל בו.

(ז) וַיֹּאמְרוּ עֲבָדֵי פְרֹעֶה אֵלָיו – אחר שיצא, כי לא רצו שיראה שיראים ממנו (טור). עַד מָתִי יִהְיֶה זֶה – זה שאתה מעכב את העם (בכור שור). לָנוּ לְמוֹקֵשׁ – למכשול. שְׁלַח אֶת הָאֲנָשִׁים – את עם ישראל. [אך הם רמזו לו במילה 'אנשים' שישלח רק את הגברים (ע"פ אזה"ח)]. וַיַּעֲבְדוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיהֶם הַטָּרֵם תִּדְעוּ – האם עדיין אינך יודע. פִּי אֲבָדָה מִצְרַיִם – ארץ מצרים נאבדת מכל המכות שהיו. [ע"פ תיב"ע]

(ח) וַיּוֹשֵׁב אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אֶהְרֹן – שלחו שליח ששייב את משה ואת אהרן. אֶל פְּרֹעֶה וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם לָכוּ עֲבָדוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם מִי וְמִי הַהֲלָכִים – אלו קבוצות אתם רוצים שילכו? [לכן כתוב 'מי' ו'מי' – ולא רק 'מי'] – נשיאי ישראל? הזקנים? שבט לוי? [רמב"ן והאזה"ח] פרעה מוכן לשחרר, אבל לא באמת מוכן, דיברנו על הצביעות' שלו.

(ט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּנַעֲרֵינוּ וּבְנִזְנֵינוּ גִלְדֵם קוֹשִׁיּוֹת מִתּוֹקִים: הַמִּילָה נ'לך' מיותרת. בְּרוּר שֶׁהוֹקֵנִים יִלְכּוּ – משה כמובן לא מותר – לא נשאר פה אף אחד – מהילד הכי קטן עד האישה הכי זקן (ע"פ אבע"ז). בְּנֵינוּ וּבְנִזְנֵינוּ בְּצֹאֲנֵנוּ וּבְנִזְנֵינוּ גִלְדֵם פִּי חַג ה' לָנוּ – וגם הילדים צריכים להיות בהקרבת קרבן, שיתמלאו ביראת שמים ובשמחה. כמו הכנסת ס"ת שאינה רק לילד מגיל 13 או מגיל 6, אלא גם לתינוקות. [משה לא הזכיר שהם יחזרו, הוא לא רצה להוציא דבר שקר מפיו. אבע"ז]

(י) וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְהִי כֵן ה' עִמָּכֶם – ד' יהיה אתכם. פֶּאֶשֶׁר אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְאֶת טַפְכֶם – ואף את צאנכם, אם הייתה כוונתכם לחזור למצרים. אֲךָ רָאוּ פִּי רֵעָה נִגַּד פְּנִיכֶם – רואים על פניכם שכוונתכם רעה. כלומר – זה שאתם רוצים ללכת כולכם בלי להשאיר דבר זה ראייה שאינכם רוצים לחזור. א"כ ביאור המילים הוא: רואים שכוונת רעה יש לכם. [ע"פ רשב"ם].⁹

¹ וכותב שבזכות 2 התמיהות האלו יספרו הדברים לדורות הבאים: א. עונשים כבדים למצרים. ב. שידוד מערכות הטבע.
² תשע"ג: [אמרתי להם שזכינו שהשנה נגיע לליל הסדר אחרי כמה חודשים שזכינו ללמוד על יציאת מצרים].
³ הרחבה: כתבנו על הלוח 3 פעימות של כל מכה עם התראה: א. דבר ד' למשה. ב. דבר משה לפרעה. ג. המכה. שמנו לב באיזה מכה איזה חלק לא מוזכר.
⁴ פתיחה: כמה פעמים כתוב בלשון יחיד עלל משה ואהרן (אחד התלמידים מצא 11 עד פה)
⁵ ולפי זה תמוה לומר שהפעמים שמוזכר ארץ גושן זה בגלל שזה מכות שיותר קל שיעבורו, דאין קל ממכת ארבה לעבור לגושן.
⁶ הרחבה: מדרש: לארץ יש עין וראש.
⁷ הרחבה: לשים לב: הארבה, הרואה, הארבה.
⁸ תשע"ג: משה רבינו רואה שפרעה ועבדיו חושבים על העניין לכן הוא יצא ונתן להם לחשוב ע"מ שיחליטו אם הם מחליטים לשחרר את בני ישראל הוספה: ובאוה"ח צורה של זלזול, ובאבע"ז צורה של כבוד. וברמב"ן כך דרכו בכל מכה.
⁹ תשע"ג: [התקשנו בביאור הפסוק ובתחילה הסברתי קצת אחרת].

(יא) לא כן – אני לא מסכים שיהיה כן. **לכו נא** – עכשיו. **הגברים** – כל הגברים, אבל לא נשים וטף. **ועבדו את ה'** **כי אתה אתם מבקשים** – שהרי זה מה שאתם רוצים – לחוג לד', ומספיק שהגברים ילכו. **ויגרוש אתם** – אחד מהשרים. **מאת פני פרעה** – פרעה עדיין מרגיש חשוב ממשה, ומגרש אותו. הוא עדיין לא יודע מה הולך להיות במצרים.

(יב) ויאמר ה' אל משה נטה ידך – עם המטה. **על ארץ מצרים** – לכיוון ארץ מצרים. **בארבה** – בשביל שיגיע הארבה. **ויעל על ארץ מצרים ויאכל את כל עשב הארץ את כל אשר השאיר הכרד:**

(יג) ויט משה את מטהו על ארץ מצרים וה' נהג רוח קדים – רוח מזרחית (כי זה הרוח שנמצא בצד מזרח, ששם השמש זורחת בתחילת היום, וזה הצד המוקדם, לכן זה נקרא 'קדם', אבע"ז). **בארץ כל היום ההוא וכל הלילה** – נ"ל שסיבת הדבר כי כך יכל פרעה לחזור בו, כי ישר אחרי שדיבר עם משה התחילה הרוח, וכך יודע שהמכה עתידה לבוא עליו. **הפקר הנה** – הגיע הבקר. **ורוח הקדים נשא את הארבה** – הרים את הארבה לכיוון מצרים¹⁰.

(יד) ויעל הארבה על כל ארץ מצרים ויגח – וינחות (חנה או נח שם, ליקוטי רש"י). **בכל גבול מצרים** – כמובן חוץ מארץ גושן. **כבד מאד לפניו לא הנה כן ארבה כמנהו ואחריו לא הנה כן** – דיברנו על סוגים שונים של ארבה (שיש מהם שהתימנים אוכלים כי יש להם מסורת), ארבה נקרא ארבה בגלל שזה מין שממנו יש ממש הרבה. סיפרנו מה היה בימי יואל, ודיברנו על כך שבימי יואל היו הרבה מינים, אך כ"כ הרבה מינים אחד – לא היה לעולם. **תלמיד תירץ** – מה שכתוב **ביואל שלא היה כמותו הכוונה חוץ ממצרים** (כמו שכתוב **כל מגופותי והכוונה הרבה מגופות**)¹¹.

(טו) ויכס את עין כל הארץ – את השמש. **ותחשף הארץ** – נחשכה, אך לא כמו במכת החושך. **תלמיד שאל** – האם לעבדי שהיה במצרים היה חושך? אמרתי שגורא לי שהיה לו חושך, אך זה לא היה חושך רציני כל כך זה לא נחשב מכה. **ויאכל את כל עשב הארץ ואת כל פרי העץ אשר הותיר הכרד ולא נותר כל ירק בעץ** – שום דבר ירוק בעצים. **ובעשב השדה בכל ארץ מצרים:**

(טז) וימחר פרעה – מיהר, כי חשש שלא יסאר שום דבר (ע"פ ספורנו). **פרעה מיהר כי חשש האדמה תהרס** / **שהמצרים ינוקו** / **לפגוע עוד יותר בשורשים**. **לקרא למשה ולאהרן ויאמר חטאתי לה' אלהיכם ולכם** – דיברנו על האבסורד שפרעה שוב ושוב אומר שהוא חוטא, וזה לא עוזר – הוא שב וחוטא. דיברנו גם שהפעם הוא מודה שהוא חטא לא רק לד' אלא גם לעם ישראל.

(יז) ועתה שא נא חטאתי – תרים את החטא שלי, כלומר תכפר לי על החטא שלא יהיה. **אף הפעם** – פעם אחרונה שתסלח לי, כלומר – לא אחטא עוד. **והעתירו לה' אלהיכם ויסר מעלי רק את המנות הנה** – הדגשנו את גודל האסון שהיה למצרים בארבה, שהרי בלי חיטה כולם ימותו.

(יח) ויצא מעם פרעה – כנראה שיצא מהעיר. **ויקערת אל ה'**¹²

(יט) ויקפך ה' רוח כבד – רוח מערבית. **תזק מאד** – רוח זה יכול להיות זכר ונקבה. כיון שרצה שילך ברגע היה חזק מאוד, משא"כ בהליכתו למצרים שלא כתוב שהיה חזק מאוד. **וישא את הארבה ויתקעוהו** – שם אותו, כמו אצל לבן). **ימח סוף** – הראינו במפה את ים סוף ושני הזרועות שלה. מזה שהיה רוח חזק אנו למדים שהארבה לא הגיע לים סוף הקרוב למצרים אלא לזרוע הרחוקה. (ע"פ רש"י ומפרשיו). **לא נשא ארבה אחד בכל גבול מצרים** – כאשר הגיע הארבה למצרים היו מצרים ששמחו – איזה יופי, כמה ארבה יש לנו לאכול. הם אספו כמויות של חגבים שיספיק להם לחודשים. לפתע כשהתחילה הרוח – כל הארבה מכל החביות ואפילו מהסירים עפו, לא נשאר אחד. שלא יתנו מהארבה. (כמו שהיה בארבה).

(כ) ויחזק ה' את לב פרעה ולא שלח את בני ישראל:

מכת חושך.

(כא) ויאמר ה' אל משה נטה ידך – את המטה. **על השמים** – לכיוון השמים. **ויהי חשך על ארץ מצרים וימש חשך** – והחושך יהיה חזק מאוד [ילד הוסיף שיהיה חושך שאפשר למשש]. תיארונו שזהו לא חושך רגיל, זה כאילו ירדה מציאות של חושך עצום, שא"א לראות כלום. יותר מזה – אם ידליקו אש היא לא תדלק [ילד יקר אמר – אולי היא תידלק והיא יכולה לשרוף, אך היא לא מאירה, אשריו, כיוון לדברי הספורנו]. אמרנו שהחושך התחיל ביום, כדי שישומו לב שנהיה חושך (ע"פ אונקלוס ועוד).

שאלנו: מה כ"כ נורא במכה הזאת? הסברנו שזה מציאות מאוד מפחידה. וגם זה מראה את כוחו של ד'. אך בנוסף שלושה ימים לא זזו בכלל – לא אכלו ולא שתו – היו כאלו שמתו בגלל זה, אך גם מי שלא נהיה חלש מאוד והמצרים הבינו שכל היכולת שלנו לעשות משהו הוא מד'.

(כב) ויט משה את ידו על השמים ויהי חשך אפלה – חושך של אפילה, חושך מאוד גדול. **בכל ארץ מצרים שלשת ימים:**

¹⁰ צ"ע או שאז זה נחת.

¹¹ תשע"ג: במצרים לא היה. וכ"כ הרמב"ן.

¹² תשע"ג: רק משה העתיר (רמב"ן). צ"ע שם.

(כג) לא ראו איש את אחיו - זה היה שלושה ימים. **ולא קמו איש מתחתיו** - לא קמו ממקום שישבו בו. הסתפקנו האם לא יכלו אף להזיז יד או ראש, והאם יכלו לדבר. **שלישת ימים** - עוד שלושה ימים. **ולכל בני ישראל היה אור במושבבתם** - בכל מקום שישבו (ולא רק בבית שלהם). דיברנו על כך שעם ישראל רחוק מלעשות את דבר ד', ואעפ"כ יש להם אור. הם כל כך מתרגשים ושמים. הם רואים כמה ד' אוהב אותם. הם כבר מרגישים שעוד רגע ד' יגאל אותם.

הזכרנו את דבר ד' לאברהם אבינו "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. האם זה מה שמעניין עכשיו את עמ"י? עמ"י רוצה רק לצאת לחופשי ולהיות עבד ד'. [אסיר רוצה רק להשתחרר, לא מעניין אותו כסף] אך ד' רוצה שיצאו ברכוש גדול, לכן אמר משה לעמ"י - אנא, בקש מהם שיקחו תכשיטים. חששו עמ"י שהמצרים יגידו להם אין לנו תכשיטים - לכן הסתובבו בבתי המצרים ובדקו אפה התכשיטים שלהם.

ילדים שאלו: האם לדתן ואבירם היה אור? אמרנו שמסתבר שכן, הרי גם הם מעם ישראל, נכון, בעם ישראל לצערינו יש רשעים. [הזכרנו במילה, שיכול להיות שיש כאלו שלא יצאו].

(כד) ויקרא פרעה אל משה - עמדנו על זה שרק משה מוזכר בכל המכה הזאת. כיצד קרא? צעק, ע"י שליחים יהודיים. אמרתי - שזה קרא אחרי שנגמרה המכה. **ויאמר לכו עבדו את ה' רק צאנכם ובקרכם יצגו** - ישאר. שאל ילד: אז מה יקריבו? ענינו שפרעה מתכוון שיקחו קצת צאן ובקר. **גם טפכם ילד עמכם** - "תראו איזה נדיב אני".

(כה) ויאמר משה גם אתה תתן בידינו זבחים ועלות - משה לא מפחד מפרעה ואומר לו - אתה קובע? אני קובע! לא רק שתשחרר אותנו, אלא אתה גם תתן לנו זבחים להקריב לד'. (את הזבחים קיבלו עמ"י במתנה, והקריבו בשביל עצמם, לא בשביל פרעה. ע"פ אוה"ח). **ועשינו** - שאל ילד: למה לא כתוב "וזבחנו". **לה' אלהינו:**

(כו) וגם מקננו ילד עמנו לא תשארו פרוסה - אף רגל של בהמה אחת [אם יש בהמה של גוי והפרסה של יהודי - גם הוא יבוא איתנו. מדרש]. **כי מקננו נקח לעבד את ה' אלהינו ואנחנו לא נדע מה נעבד את ה' עד באנו שמה** - איננו יודעים איזה בהמות וכמה.

(כז) ויחזק ה' את לב פרעה - פרעה התלבט, וד' חיזק את ליבו. **ולא אבה** - לא רצה לשלחם:

(כח) ויאמר לו פרעה לך מעלי - לך מכאן. **השמר לך** - תזהר. **אל תסוף ראות פני ביום ראיתי פני תמות** - מדין מורד במלכות, שלא שמעת למה שאמרתי לך לעשות. ואני המלך. פרעה מנסה להראות שהוא הקובע. [באופן ניסי לא הורג פרעה את משה, הוא מבין שמשה זה 'משהו מיוחד'].

(כט) ויאמר משה פן דברת - כמו שדיברת כך יהיה. אך לא בגלל שאתה אמרת, אלא כי כך אני רוצה, ואני הקובע. זה בדיוק הזמן המתאים שלא אראה את פניך. **לא אסף עוד ראות פניך** - שאל תלמיד: והרי ראה אותו במכת בכורות? הוא לא ראה אלא שלח שליחים / הוא דיבר איתו מפתח הארמון / פרעה הלך למשה, וכאן הכוונה שמשה לא ילך לפרעה.

התראת מכת בכורות.

(א) ויאמר ה' אל משה - משה עדיין בבית פרעה, הוא כלל לא מפחד מפרעה. הוא נשאר ומקבל נבואה [יש נביאים שכשמקבלים נבואה הם נופלים מרוב התרגשות, משה לא היה נופל, אך אין לנו מושג מה היה כשקיבל נבואה וכמה זמן עבר]. פרעה מחכה עד סוף הנבואה.

שאלו תלמידים: כיצד התנבא משה במקום כזה טמא? הסברנו שאם משה היה יוצא מבית פרעה ואז ד' היה אומר לו להתרות בפרעה, היה משה צריך לשוב לפרעה והיה דובר שקר, לכן ד' דיבר בבית פרעה (מדרש). **עוד נגע אהד** - מכה אחת. **אביא על פרעה ועל מצרים אחריו כן ישלח אתכם מזה פשלו** - כאשר ישלח את העם יקרו שני דברים: **פלה** - א. הכל הוא ישלח את כולכם. **גרש יגרש אתכם מזה** - ישלח אתכם כמה שיותר מהר.

תיארנו עד כמה היו בני ישראל מבוזים אצל המצרים. ברגע שקיבלו המצרים מכת דם, לכאורה היו צריכים לזלזל ולכעוס יותר על עם ישראל, אך נעשה בדיוק הפוך, המצרים התחילו להעריך את עם ישראל, ולהבין שהם עם מיוחד. ממכה למכה העריכו אותם יותר. המצרים חשבו שכדאי להם להיות חברים של בני ישראל, ולפתע מצרי בא ליהודי ואמר לו - רוצה נהיה חברים...

(ב) דבר נא - בבקשה, לקיים מה שנאמר "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול". **באזני העם וישאלו איש מאת רעהו** - וכי היו רעים? אלא רצו המצרים להיות חברים של בני ישראל, כמו שכתבנו לעיל (מדרש). **ואשה מאת רעותה פלי כסף ופלי זהב** - שאל תלמיד יקר - מה עם ה"שמלות" שכתובות בפרק ג'? (עיין העמ"ד).

(ג) ויתן ה' את תן העם בעיני מצרים - מתחילת המכות ועד עתה, ולכן ניתן לבקש כלי כסף וזהב (כ"מ בחזקוני). **גם** - לרבות אהרן (מדרש). **האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני פרעה ובעיני העם** - שראו את המופתים שהוא עושה. וראו שהעתיר בעד המצרים (העמ"ד). אבל פרעה לא הוזכר, כי לא הכיר בגדולתו של משה, כמו שראינו בדברי פרעה.

(ד) ויאמר משה פה אמר ה' פתחת הלילה - כשיגיע חצות לילה. (הזכרנו - באיזור חצות, שלא יאמרו בדאי משה) **אני** - ולא מלאך, כדברי ההגדה. **יוצא בתוך מצרים** - שאל תלמיד - איך יכול להיות 'יוצא' ו'בתוך'? הסברנו ע"פ ה'כלי יקר' שד' יוצא ממידת הרחמים שבה הוא רגיל להנהיג את עולמו למידת הדין (הדגשנו שמכת בכורות זה לא הדרך הרגילה שד' פועל בה).

(ה) וימת כל בכור בארץ מצרים - כולל בכורות נקבות. בכור מאב. בכור מאם. בכורות גם מאומה אחרת. **מבכור פרעה הישב על כסאו** - הצדיקים שלנו דנו בביאור הפסוק, והגיעו 2 ביאורים: א. מפרעה שהוא הבכור. ב. מהבן של פרעה שעתידי לשבת על כסאו (אונקלוס) / שיושב על כסא חשוב. **עד בכור השפחה אשר אחר הרמים** - טוחן

ברחיים. סיפרנו על משפחת גריצגריץ שגם השפחה שלה הייתה משעבדת את עם ישראל, ולכן גם השפחות נענשו. **וְכָל בְּכוֹר בְּהֵמָה** – למה הבהמות נענשו? כ הם האלוהים של מצרים. שאל תלמיד – האם כל הבהמות נענשו או רק הכבשים וכדומה?

(ז) **וְלֹכֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִתְּרֵץ פֶּלֶב לְשׁוֹנוֹ** – הכלב לא ינענע את לשונו – מה שעושה כלב לפני שהוא נובח. **לְמֵאִישׁ וְעַד בְּהֵמָה** – אפילו לבהמות שבעם ישראל. התורה מלמדת אותנו שלעומת המצרים שנענשו קשות, לעם ישראל לא היה שום נזק, אפילו שהכלבים היו ערים בכל המהומה הזאת. **לְמַעַן תִּדְעוּן** – בשביל שתדעו **אֲשֶׁר יִפְלֶה ה'** – שד' יבדיל. **בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל:**

(ח) **וַיִּרְדּוּ כָּל עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה** – כל העבדים שלך יבואו אלי. באמת גם פרעה יבוא. אבל מפאת כבודו אמר רק העבדים יבואו [אחד הילדים אמר – פשוט גם פרעה נחשב 'עבד']. **אֲלֵי וְהִשְׁתַּחֲוִּי לִי לְאֹמֶר** – יכנעו לפני. **צֵא אִתָּה וְכָל הָעַם אֲשֶׁר בְּרַגְלֶיךָ** – העם שהולך אחרריך, [שהולך אחרי הרגלים שלך]. **וְאַחֲרֵי כֵן אֲצִיא וְיֵצֵא מֵעַם פְּרַעֲהַ בְּחָרֵי אָף** – בכעס. משה כועס על כך שפרעה לא מאמין לדבר ד', ובגלל זה הוא גרש את משה.

(ט) **וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֹא יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פְּרַעֲהַ** – לאחר שמשה התרה על מכת בכורות אומר לו הקב"ה – גם כעת לא ישמע פרעה. (העמ"ד) ולמה? **לְמַעַן רַבּוֹת מוֹפְתֵי** – כדי שנוכח במכת בכורות ובקריעת ים סוף. **בְּאֲרֵץ מִצְרַיִם:**

(י) **וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ אֵת כָּל הַמִּפְתִּים הָאֵלֶּה לְפָנֵי פְרַעֲהַ** – בא להגיד שאפילו שחלק רק משה עשה, נחשב ששניהם עשו הכל. **וַיִּתְּנָה ה' אֵת לֵב פְּרַעֲהַ וְלֹא שָׁלַח אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ** – חיזק את ליבו גם אחר ההתראה. למכת בכורות.

חודש ניסן. ציווי שחיטת הפסח.

(א) **וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן** – אפילו שתמיד הציווי על המצוות הוא רק למשה, כאן כיבד ד' גם את אהרן, בגלל שותפותו בגאולת ישראל. **בְּאֲרֵץ מִצְרַיִם** – מחוץ לדרך. **לְאֹמֶר:**

פתחנו ברש"י הראשון, וראינו שכעת אנו זוכים להתחיל את המצווה הראשונה שנצטוו בה ישראל. כעת שעם ישראל נהיה לעם אפשר להתחיל לצוות. [מה המצווה? שחודש ניסן יהיה החודש הראשון. הזכרנו גם שחכמים למדו מפה מצוות קידוש החודש].

(ב) **הַחֲדָשׁ הַזֶּה** – חודש ניסן. **לְכֶם רֹאשׁ חֲדָשִׁים** – ראשון לכל החודשים¹³. **רִאשׁוֹן הוּא לְכֶם לְחֲדָשֵׁי הַשָּׁנָה** – וכשתהיו בחודש סיון תגידו – עכשיו החודש השלישי! שלישי למה? לא שלישי לתחילת השנה, כי השנה מתחילה בתשרי. אלא שלישי לחודש שבו נגאלנו, וכל זה כדי שזכור את הגאולה [כמו 'יום שלישי' שבא להזכיר את שבת, ומקיימים בזה מ"ע]. אומר הרמב"ן ששמות החודשים זה דבר שהתחדש רק אחרי גאולת בבל, שבא להזכיר לנו שד' הוציא אותנו מבבל.¹⁴

דיברנו בהרחבה על יום, שבוע, חודש, שנה. על קביעת החודש אצל הגויים (נוצרים – שמש ומוסלמים – ירח), ועל קידוש החודש אצלנו ע"פ הירח, עם התחשבות בשנות השמש. ועל כן היום מתחיל חודש אדר א', כדי שפסח יהיה באביב.¹⁵

(ג) **דַּבְּרוּ אֶל כָּל עַדְתֵי יִשְׂרָאֵל לְאֹמֶר בְּעֶשֶׂר לַחֲדָשׁ הַזֶּה וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ – כָּל אֶחָד. שֶׂה לְבַיִת אֲבֹת – לַמִּשְׁפָּחָה הַמִּוֹרְחָת – לִסְבָּא רַבָּא עִם בְּנָיו נַכְדָּיו וְנִינְיוֹ. שֶׂה לְבַיִת – אִם זֶה מִשְׁפָּחָה גְדוּלָה אִזְ יַעֲשֶׂה אִבְ עִם בְּנָיו.¹⁶**

(ד) **וְאִם יִמְעַט הַבַּיִת – אֲנָשֵׁי הַבַּיִת. מְהֵיִת מִשֶּׂה – אִם יִמְעַטוּ אֲנָשֵׁי הַבַּיִת בְּשִׁבְלֵי שְׂיֹכְלוֹ לֹא כֹּל שֶׁה שְׁלֵם. וְלִקְחָ – שֶׁה הוּא וְשִׁכְנוֹ הֶקְרָב אֶל בֵּיתוֹ בְּמִקְסַת נִפְשָׁת – לְפִי חֵי שׁוֹב שֶׁל כְּמוֹת הַנְּפֹשׁוֹת שִׁיחֵיו סֶךְ הַכֹּל. אִישׁ לְפִי אֶכְלוּ – לְפִי חֵשְׁבוֹן שֶׁל כְּזִית לְכָל אֶחָד. תִּכְסֹּו עַל הַשֶּׂה – תִּתְּמַנּוּ עַל הַשֶּׂה. אִם בִּשְׂה יֵשׁ 100 זְתִים תִּתְּמַנּוּ מֵאֵה אִישׁ.**

(ה) **שֶׂה – שֶׁם כּוֹלֵל לְכַבְשִׁים וְעִזִּים. תְּמִים – שְׁלֵם. זָכָר בֶּן שָׁנָה – עַד גִּיל שְׁנָה. יִהְיֶה לְכֶם מִן הַכֹּבָשִׁים וּמִן הָעִזִּים – אִם מִן הָעִזִּים תִּקְחוּ:**

(ו) **וְיִהְיֶה לְכֶם לְמִשְׁמֶרֶת – וְתִשְׁמְרוּ עַל הַשֶּׂה אֲצִלְכֶם [רש"י – תִּבְדְּקוּ שֶׁלֹּא נִפְלַ בּוֹ מוֹם ח"ו]. עַד אֲרַבְעָה עָשָׂר יוֹם לַחֲדָשׁ הַזֶּה וְשִׁחְטוּ אֹתוֹ כָּל קְהַל עַדְתֵי יִשְׂרָאֵל – שֶׁם נִפְלֵא לְעַם יִשְׂרָאֵל – הֵם צִיבּוֹר, מְחוּבְּרִים זֶה לָזֶה [כְּנִלְעַנ"ד].**

¹³ הרחבה: לשאלו: איזה חודש אנחנו? איך הוא נקרא בתורה (תשונבה – לפי מספרים), סופרים למה? (לגאולה ממצרים). אפשר לכתוב תאריך רק במספרים כמו תאריך לועזי.

¹⁴ תשע"ג: נספר באריכות על משפחה של 4 דורות שמשעבדת במצרים, ואיך דרך המכות מבינים שד' עתיד לגאולם, ושעכשיו כ"כ כמהים להיגאל, ולפתע הם זוכים לשמוע משה מצווה חדשה, הילד הקטן חושש מהמצרים שיראו ששוחטים את אלוהיהם, ואביו מסביר שאין מה לפחד...

¹⁵ הרחבה: התחלנו בשאלה למה חשובה השמש? לולי השמש לא היינו יודעים מתי יום ומתי לילה, הזמן היה דבר ארוך ומתמשך. בזכות השמש – "והיו לאותות ולמועדים!" יש חלוקה ליום, יש לשבוע, יש לחודש ויש לשנה. הירח יוצר את חלוקת החודשים והשמש את חלוקת השנה. הבעיה שבשנה יש קצת יותר מ12 התחדשויות של הירח. מה עושים? למוסלמים לא אכפת מהשמש, לנוצרים לא אכפת מהירח, הם מחלקים את ימי השנה ל12. עם ישראל מעבר את השנה, וכך הולכים לפי הירח, אך בהתחשבות בשמש. הסיבה שמעברים, כמו שנלמד בהמשך, כדי שפסח יהיה תמיד באביב.

¹⁶ פתיחה: הזדמנות לספר על סבא רבא (אפשר להתחפש לסבא), שמספר על כל נכדיו וניניו, מספר שזוכר את מרירות השיעבוד כשנולדה מרים. זוכר שנולד משה וכולם ראו שזה משהו מיוחד, ושבסוף הלך לבית פרעה וכו' וכו'. ולבסוף לקשר לשאלה האם כל משפחתו תאכל יחד? תלוי אם השה מספיק לכולם...

בין הערבים – מחצות היום עד השקיעה. נביא את הרמב"ן שמחלק את היום ל: בקר – 4 שעות ראשונות. צהריים – שעה 5,6. בין הערביים – יש שני ערבים – מתי השמש מתחילה להעריב ומתי היא שוקעת, בין הערביים הכוונה בתוך שני הערבים הללו.

(ז) וְלָקַחוּ מִן הַדָּם – יקבלו את הדם מן הכבש הנשחט לתוך כלי. וְנָתַנוּ עַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וְעַל הַמִּשְׁקוֹף – שהדלת נשקפת – נחבטת בו. **עַל הַפְּתִיחַ אֲשֶׁר יֵאָכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם** – לא בהכרח שיאכלו שם, אבל הכוונה – דווקא בית שראוי לאכול בו את הפסח, למעט מחסן, שלא גרים בו, ולכן הוא לא צריך שמירה. נדבר בעז"ה על מטרת המצווה: שעם ישראל יזכו להיגאל מתוך קיום מצוות (גם ברית מילה), נביא את הפסוק ביחזקאל "ואראך מתבוססת בדמיך". אלו מצוות של מסירות נפש, לא מפחדים מהמצרים.

המשך ציווי שחיטת הפסח.

(ח) וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בְּלִילָה הַזֶּה – אכילת הבשר יכולה להיות רק בלילה. **צָלִי אֲשֶׁר וּמִצּוֹת עַל מַרְרִים יֵאָכְלוּ** – את הבשר יאכלו עם מרור שהוא עשב מר. מה הטעם? איננו יודעים מה בדיוק רצון ד', אך יכול להיות שהמטרה של המרור זה להזכיר לנו את המרירות שהייתה במצרים. ומה עניין המצה? כי זה אוכל של עניים. אולי זה גם חלק מהחיפזון – להכין מהר את הלחם.

(ט) אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ בָּא – קצת צלוי, אך לא מספיק (3 פירושים למילה בא – בבקשה, עכשיו, צלוי למחצה). **וּבִשְׁל מִבְּשֵׁל בְּמִים** – אל תאכלו מבושל במים. **כִּי אִם צָלִי אֲשֶׁר** – אל תאכלו כי אם צלי אש. זו מצוות לא תעשה. עשינו דף עבודה על מ"ע ומל"ת. **רֹאשׁוֹ עַל כַּרְעֵיו** – עם רגליו. **וְעַל קַרְבּוֹ** – ועם המעינים. בתחילה מוציאים את האיברים הפנימיים, סביר להניח שאת החלב וכדומה היו מוציאים ושורפים, את המעיין שוטפים ואז שמים הכל ביחד על השיפוד וצולים.¹⁷

(י) וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֶּקֶר – תשתדלו (רמב"ם) שלא ישאר ממנו עד עלות השחר. **וְהִנְתֵּר - והנשאר מִמֶּנּוּ עַד בֶּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ** – מצוות עשה.¹⁸

(יא) וְכִכָּה תֹאכְלוּ אֹתוֹ – דרך האוכלים להסיר את החגורה שיהיה מקום לאוכל בבטן, מורידים את הנעלים שיוכלו להסב כראוי. **מְתַנִּימֵם חֲגָרִים וְנַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקְלֵיכֶם בְּיָדֵיכֶם וְאֶתְלֵתֶם אֹתוֹ בְּחִפְזוֹן** – כל הדברים הללו הם מבטאים את החיפזון – להזדרז באכילה.

למה להזדרז? בישרנו "בשורה משמחת" – שיוצאים מחר לטיול (לא באמת). הילדים אמרו שהם יכינו את הטיול כבר בצהריים. שאלתי – למה לא תכינו מחר בבקר? כי אנחנו כל כך מתרגשים. גם עם ישראל, אף שאינם יוצאים רק בבקר הם כ"כ רוצים כבר לצאת. (בדומה לזה ברבנו מיוחס). **פֶּסַח הוּא לֵה'** – הקרבת הפסח היא לשם ד'.

(יב) וְעִבְרַתִּי בְּאָרְץ מִצְרַיִם – כביכול ה' יעבור בְּלִילָה הַזֶּה וְהִפְיִיתִי כָל בְּכוֹר בְּאָרְץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם – כל סוגי הפסלים אֲעֻשֶׂה שִׁפְטֵימִם – דינים קשים (בתיב"ע יש 4 סוגים של פגיעות באלוהיהם) **אֲנִי ה':**

(יג) וְהָיָה הַדָּם לָכֶם – לומדים מכאן שהדם היה רק מבפנים, סימן לעמ"י, שלא יאמרו המצרים שבלי הסימן ד' לא יודע. **לֹאֵת עַל הַפְּתִיחַ אֲשֶׁר אַתֶּם שֹׁם** – כי יכול להיות שהיו אנשים שפחדו שמה גם הם ינזקו (כי גם הם לא כ"כ מתנהגים כראוי), אך המצווה הגדולה הזאת שהם קיימו במסירות נפש כל כך גדולה תזכיר להם שהם עתידים לצאת. וזהו שכתוב שהדם הוא לאות "לכם", בשבילכם. (חזקוני). **וְרִאִיתִי אֵת הַדָּם** – וכי ד' צריך לראות את הדם?! אלא הכוונה – ראיתי את מסירות הנפש שלכם בקיום המצווה הזאת. **וּפִסְחֹתִי עֲלֵיכֶם – דילגתי עליכם. וְלֹא יִהְיֶה בְּכֶם נֶגֶף לְמִשְׁחִית** – מכה שמשחיתה **בְּהַפְתִּי בְּאָרְץ מִצְרַיִם** – הזכרנו שמהייתור פה לומדים שאפילו יהודי שהיה בבית המצרי לא מת:

דיני חג הפסח.

(יד) וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכְרוֹן – תזכרו אותו. **וְחַגְתֶּם אֹתוֹ חַג לֵה' לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם** – חק עולמי, קבוע שאינו משתנה תְּהִגְהוּ.

(טו) שְׁבַעַת יָמִים מִצּוֹת תֹּאכְלוּ – הזכרנו שהחובה אינה כל שבעה ימים, אלא רק בלילה הראשון. והכוונה שאם ירצו לאכול יאכלו מצות ולא חמץ. **אֶךְ** – אבל רק **בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן** – ביום הקודם, כלומר היום שלפני פסח (י"ד) מחצות. [כמו שאומרים – אני ראשון בתור, כלומר – אני קודם] [דיברנו על כך שמחשש שלא יקראו נכון את השמש אמרו חכמים שמשעה רביעית לא יאכל]. **תִּשְׁבִּיתוּ שְׂאֵר מִבְּתֵיכֶם** – תבטלו את החמץ מהבתים שלכם. איך מבטלים? הכי טוב בשריפה (כר"י), אך אפשר גם לפורר ולזרוק בחוץ או לזרוק לים. [דיברנו על מכירת חמץ לגוי]. **כִּי** – למה להשבית, כדי שאדם לא יאכל [כנלע"ד] **כָּל אֶכֶל חֻמֵץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל** – האיש הזה ימות קודם זמנו. אם יאכל – **בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן עַד יוֹם הַשְּׁבִיעִי:**

(טז) וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא קֹדֶשׁ – את היום הראשון תקרא אותו קדש. כלומר – תלבש בגדים מכובדים, מאכלים טובים, להרבות בלימוד תורה... **וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא קֹדֶשׁ** – יום יציאת מצרים ויום קריעת ים סוף. (אבע"ז) **וְהָיָה לָכֶם** – כתוב לפני כן וחגותם אותו חג לד', וכאן כתוב לכם, הכי צד? חצי מהזמן לד' בתורה ותפילה, וחצי

¹⁷ תשע"ג: ראינו את המשנה שאומרת שהשיפוד צריך להיות שיפוד של רימון. כי אם יקה שיפוד של מתכת – המתכת תתחמם, והתורה אמרה "צלי אש", ולא דבר אחר. וכן לא של דקל כ זה יחשב מבושל מחמת המים שיש בפנים.

¹⁸ צ"ע מתי בדיוק שרפו, והרי היו בחיפזון?

מהזמן לכם לשינה ומאכל. **כָּל מְלֶאכֶה לֹא יַעֲשֶׂה בָּהֶם** – כמו בשבת. אף אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יַעֲשֶׂה לָכֶם – רק דבר שהוא עושה בשביל לאכול – מלאכה זו בלבד הוא יכול לעשות [דיברנו על מכשירי אוכל נפש שאם אי אפשר לעשותם לפני יו"ט – שמותר לעשותם ביו"ט].

(יז) **וּשְׁמֶרְתֶּם אֶת הַמִּצְוֹת** – תשמרו על המצוות שלא יחמיצו. **כִּי בַעֲצֵם הַיּוֹם הַזֶּה** – ביום הזה בעצמו. **הוֹצֵאתִי אֶת צְבָאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם** – והרי עדיין לא הוציא? הפסוק הזה הוא כתוב לכל הדורות, ולעתיד זה נכון לומר הוצאתי. תירץ ילד תירוץ מצויין – כיוון שדבר ד' בטוח יהיה נחשב הדבר כאילו נעשה. **וּשְׁמֶרְתֶּם אֶת הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם:**

(יח) **פְּרָאשׁוּן** – בחודש הראשון. **בְּאַרְבַּעַת עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בְּעֶרְבֵי תֹאכְלוּ מִצֹּת** – (יש פה הדגשה לחיוב דווקא בערב). **עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בְּעֶרְבֵי:**

(יט) **שִׁבְעַת יָמִים שָׂאֵר** – לחם כזה שהוא מחמיץ דברים אחרים, ואינו ראוי לאוכלו כשלעצמו. **לֹא יִמְצָא בְּבֵיתְכֶם** – לא כתוב שאסור לאכול חמץ, אלא שאסור שימצא. האם מותר שיהיה חמץ בבית של חברי או בחוץ? תשובה – לקמן כתוב "בכל גבולך". **כִּי כָּל אֶבֶל מִחֻמְצָת** – דבר שמעורב בו שאור (מלבי"ם). **וְנִקְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מַעֲדַת יִשְׂרָאֵל בְּיָד** – גם הגר מחוייב, אפילו שאבות אבותיו לא יצאו ממצרים. למה? כי כיון שהוא הצטרף לעם ישראל, אז זה נחשב כאילו אבותיו יצאו ממצרים. **וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ:**

(כ) **כָּל מִחֻמְצָת לֹא תֹאכְלוּ** – בפסוק הקודם היה את העונש, פה כתוב את האיסור. **כָּל מוֹשְׁבֵיתֵיכֶם תֹאכְלוּ מִצֹּת:**

מִשֶׁה מִצְוָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. דגשים: הדגשנו בכל מהלך מצוות קרבן פסח, את השמחה הגדולה של עם ישראל לזכות להיות מצווים ועושים, עד כה ד' דיבר רק עם האבות, כעת הוא מתגלה לכל עם ישראל דרך משה רבינו. אנו זוכים להיות עבדי ד' מתוך כך דיברנו על מסירות הנפש בקיום המצווה.

(כא) **וַיִּקְרָא מֹשֶׁה** – ראינו שחסרים פה רוב המצוות¹⁹, בגלל שהתורה מקצרת. וכאן נוספו מצוות שלא הוזכרו לעיל. **לְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל** – והרי בפסוק ג' כתוב "כל עדת ישראל"? תירצנו שני תירוצים: א. הזקנים אמרו לכל ישראל. ב. הזקנים קראו לכל עם ישראל שיבואו לשמוע (מחלוקת תנאים במדרש). **וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשְׁכּוֹ** – תמשכו שה מהדיר. וקחו – מי שאין לו שה משל עצמו יקנה. **לָכֶם צֵאֵן לְמִשְׁפַּחְתֵיכֶם וְשִׁחֲטוּ הַפֶּסַח** – את קרבן הפסח, (ונקרא פסח כמו שלבית כנסת אהל אבשלום קוראים בקיצור – "אהל אבשלום").

(כב) **וְלִקְחֶתֶם אֲגָדָת** – קבוצה של **אֲזוֹב** – סוג של עלים רכים (בשונה מארז). יש לקחת שלושה שורשים שיש להם גם קלחים (לכל שורש יש קלח אחד או יותר). **וּשְׁבִלְתֶּם בָּדָם אֲשֶׁר בֶּסֶף** – בכלי וְהִנְעַתְתֶּם – ונתתם, שיגיע אֶל הַמִּשְׁקוֹף וְאֶל שְׁתֵי הַמְּזוּזוֹת מִן הַדָּם אֲשֶׁר בֶּסֶף – טבילה ונתינה, טבילה ונתינה. **וְאִתָּם לֹא תִצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר** – למה? כי מצווה זו של הדם – המצווה המיוחדת הזאת שנעשית במסירות נפש היא השומרת, ולכן לא שייך לצאת [אך ברור שגם אם מישהו יצא הוא לא ינזק]

(כג) **וְעֵבֶר ה' לָנֶגֶף** – להכות את מצרים וְרָאָה אֶת הַדָּם עַל הַמִּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵי הַמְּזוּזוֹת – יראה את קיום המצוות של עמו ואת מסירות הנפש. **וּפִסַּח ה' עַל הַפֶּתַח** – ידלג על הבית הזה. **וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחֵת לְבָא אֶל בְּתֵיכֶם לָנֶגֶף** – לא רק שלא תמותו במכת בכורות, אלא גם המחית – אותו מלאך שגורם לאנשים זקנים למות, או שגורם לכל מיני פגעים – לא יגיע אליכם ביום הזה.²⁰

(כד) **וּשְׁמֶרְתֶּם אֶת הַדְּבָר הַזֶּה** – את קרבן פסח. **לְחֹק לָךְ** – את כל פרטי המצווה. **וּלְבְּנֵי עַד עוֹלָם** – את המצוות השייכות לפסח דורות (אוה"ח).

(כה) **וְהִיָּה כִּי** – כאשר²¹ **תִּבְאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן ה' לָכֶם כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר** – מצאנו פעמיים בפרשת וארא. **וּשְׁמֶרְתֶּם אֶת הָעֲבֹדָה הַזֹּאת** – הקרבת קרבן פסח.

(כו) **וְהִיָּה כִּי** – אם (כי לא כל אחד ישאל. ע"פ רש"י בגיטין צ., ע"ש). הרחבנו בפירושים השונים למילה "כי", והבאנו ראיות בפסוקים שונים. כי מלשון – בגלל וכאשר (נחשב אחד, ע"פ רש"י הנ"ל, ע"ש), אולי, אם, אלא. **יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם** – ישאלו אתכם בניכם. **מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם** – למה מקריבים קרבן פסח. הילדים יראו את הקרבן המיוחד הזה ששונה מכל הקרבנות וישאלו (ע"פ ספורנו ועוד). [הזכרנו את דבר ההגדה שמהלשון – 'עבודה' ומהלשון 'לכם' למדנו שמדובר בכך הרשע ששואל, אך לא הרחבנו].

(כז) **וְאִמְרֶתֶם זָבַח פֶּסַח** – קרבן פסח. **הוּא לֵה' אֲשֶׁר פִּסַּח** – דילג, בדומה לפיסח שהוא הולך על רגל אחת, ובוה הוא מדלג – כיוון שאינו דורך על הרגל השניה. **עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתֵינוּ הִצִּיל וַיִּקַּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ** – קידה בראש והשתחוואה גמורה. עם ישראל התרגש כל כך על הזכות הגדולה לעשות מצוות ד', להיות עבדי ד'. והם השתחוו כאות קבלת דבר ד' בשמחה [אחד הילדים – כאומרים "כן המפקד"! ע"פ חזקוני, ודלא כרש"י].

(כח) **וַיִּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל** – מתי הלכו? לא עכשיו, אלא בעשור לחודש. ולמה כתוב וילכו? אלא הם כל כך רצו כבר לקיים את המצווה, ונחשב להם כאילו עשו [ע"פ רש"י]. **כְּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה וְאֶהְרֹן בְּנֵי עֲשׂוֹ** – למה כתוב כפול? כי גם משה ואהרן עשו כן.

¹⁹ פתיחה: עם הילדים לבדוק מה יתר ומה חסר.

²⁰ הרחבה: נבואות יחזקאל על התו ט'ד.

²¹ הרחבה: 4 פירושים למילה "כי" ע"פ רש"י בגיטין צ.

מכת בכורות. דגשים: ההתרגשות לקראת היציאה ואהבת ד' לעמו.

נספר בעז"ה על משפחת גאלדור (שסיפרנו עליה בתחילת הפרק). שכ"כ מתרגשת לקיום מצוות הפסח, אחד מהילדים מפחד, אך השאר מחזקים אותו לקחת כבש ולא לפחד מהמצרים. נתאר את השתלשלות האירועים, עד ישיבתם לאכול את קרבן הפסח בלילה. נספר כיצד הם כבר מרגישים גאולים – עבדי ד'. מאמינים באמונה שלימה ש' יכה את המצרים והם יצאו. יושבים משפחות משפחות באהדות גדולה. אחרי שנים של עבודה שלא נפגשו כלל. שרים ומהללים את ד'. ולפתע, תוך כדי קיום מצוות ד':

(כט) וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה – בדיוק בחצי לילה (בשונה מלעיל שכתוב כחצות). **וְהָיָה כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר פְּרֵעָה הַיֵּשֶׁב עַל כְּסָאוֹ עַד בְּכוֹר הַשְּׂבִי אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר –** השבוי שנמצא בבית הכלא. ועל כך ששמחו במפלתן של ישראל נענשו. לעיל היה כתוב שפחה ופה שבי, להודיע שגם השבוי שכלל לא העביד את ישראל יענשו, כיוון ששמח, ולעיל למדנו בכור השפחה, אף שהוא הכי שפל (ספורנו). **וְכָל בְּכוֹר בְּהֵמָה:**²²

(ל) וַיָּקָם פְּרֵעָה לַיְלָה הוּא – בדרך כלל מלך של הגויים קם באמצע היום, בטלן כמו אחשוורוש שעשה משתה 180 יום, אך עכשיו הוא קם ראשון, שהרי הוא היה בכור ופחד שימות. **וְכָל עֶבְדָּיו וְכָל מִצְרַיִם וְהָיָה צִעָקָה גְדֹלָה בְּמִצְרַיִם כִּי אֵין בֵּית אֲשֶׁר אֵין שָׂם מֵת –** מתו: בכור מאב, בכור מאם, ואם אין – גדול שבבית. [לא הזכרנו את דברי האוה"ח שלבנ"י היה אור גדול בלילה הזה – "לילה כיום יאיר".]

(לא) וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה – משה ואהרן ישנו במצרים בלילה הזה ולא בארץ גושן. אך פרעה לא ידע היכן הם ישנים, ולכן הוא קרא בקול גדול – אפה משה ואהרן? [לכן כתוב ויקרא ל ולא ויקרא אל, שפ"ח]. **וַיֹּאמֶר קוּמוּ צֹאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי –** פרעה מדבר בלשון ציווי, 'כאילו' הוא המלך והוא המחליט. (וכמו שאמר ד' "כלה, גרש יגרש אתכם"), אך משה אומר לו – "וכי גנבים אנחנו שנצא בלילה, לא נצא אלא ביד רמה לעיני כל מצרים". וכך פרעה לומד מי פה המחליט. (ע"פ הרמב"ן). **גַּם אַתֶּם –** הגברים. **גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל –** הילדים. **וְלָכוּ עִבְדוּ אֶת ה' קְדָבְרְכֶם:**

(לב) גַּם צִאֲנְכֶם גַּם בְּקִרְכֶם קָחוּ פְּאֶשֶׁר דְּבַרְתֶּם – כלומר, כמו שסיכמנו שגם אני אתן לכם במתנה בהמות. **וְלָכוּ וּבְרַכְתֶּם גַּם אֶת־י –** וגם אותי תברכו. כי פחד פרעה שימות כיוון שהוא בכור.

(לג) וַתִּחַזַּק מִצְרַיִם עַל הָעַם – המצרים בקשו והתחננו בחזוקה מהעם. **לְמַהֵר לְשַׁלְּחֵם מִן הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ כָלֵנוּ מֵתִים –** חששו שאף מי שאינו בכור ימות. שהרי משה לא אמר במפורש שרק הבכורים ימותו (מתוך ספר 'למשמעות').

(לד) וַיִּשְׂא הָעַם אֶת בְּצֻקוֹ טָרֵם יַחְמִץ – לפני שיחמץ, כיוון שהיה אסור לאכול חמץ שבעת ימים לא תכננו שיחמץ, אך הכוונה היא שהם אפילו לא הספיקו לאפות מצות (וכתב 'טרם יחמץ' ללמדנו שתכננו להכין משהו מהיר). ע"פ הבנתי במלבי"ם. **מִשְׂאֲרֵתָם –** מה שנשאר מהמצה והמרור (אבל מהבשר נ"ל שהיה עליהם לשרוף) **צָרְרֵת –** קשורות **בְּשִׁמְלֹתָם עַל שִׁכְמָם –** מחיבוּב המצווה לא שמו אותם על הבהמות אלא סחבו עליהם. [לכן נהוג לשים את האפיקומן צרור במפה (חזקוני)].

(לה) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כְדַבַּר מֹשֶׁה – הם לקחו את הכסף והזהב לא בגלל שרצו להיות עשירים, אלא כיוון שרצו לעשות את דבר משה (אוה"ח). **וַיִּשְׂאֻלוּ מִמִּצְרַיִם כְּלֵי כֶּסֶף וְכֵלֵי זָהָב –** תכשיטים מזהב ומכסף (רשב"ם פ"ג, אך אולי כלול פה כל דברי הכסף, ולכן כתוב "וינצלו את מצרים", כך אמר לי הרב גדי שר שלום) **וַיִּשְׂמְלוּ:**

(לו) וְהָיָה נָתַן אֶת חַן הָעַם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם – המצרים העריכו את בנ"י. **וַיִּשְׂאֻלוּם –** המצרים השאלו כלומר נתנו ליהודים. ומרוב שחיבבו את אותם היו נותנים להם יותר ממה שבקשו בנ"י. **וַיִּנְצְלוּ –** וירוקנו **אֶת מִצְרַיִם:**

יציאת מצרים. דגשים: הדגשנו את היות עם ישראל בני חורין, שיכולים לעשות כרצונם – ולעשות רצון ד'. דיברנו על אהבת ד' לישראל, ועל הרגשת עם ישראל את

(לו) וַיִּסְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִרַעַמְסֵס סִכְתָּה – תיאורנו בהרחבה מרובה את השמחה הגדולה ביציאת מצרים. עם ישראל מגיע תוך רגע לסוכות (אמרנו שאיננו מבינים איך קוראת קפיצת דרך).

שם עם ישראל מגלה פלא עצום – 7 ענני כבוד: מארבעת הצדדים לשמור מחיות רעות. מלמעלה לשמור מחום וגשם, מלמטה לשמור מקוצים ונחשים, ולפניהם עוד ענן שמיישר את כל השטח. עם ישראל מרגיש את האהבה הגדולה של ד' אליו. זכר לזה אנו חוגגים את סוכות [למה דווקא בתשרי? להראות שאנו יוצאים לא בשביל שיהיה נעים אלא לשם המצווה].

כָּשָׂשׁ מְאוֹת אֶלֶף רַגְלֵי – בערך 600000 אנשים ההולכים ברגל. **הַגְּבָרִים לְבַד מְטָף –** עם הטף והנשים זה פי 6 סה"כ 3,600,000 אנשים (ע"פ תרגום).

(לז) וְגַם עָרֵב – תערובת של אומות שראו את מעשה ד' והתגיירו. [דננו כיצד ומתי נעשה הגיור]. **רַב –** המונים. **עָלָה אַתֶּם וְצִאֲנוּ וּבְקָר מִקְנֵה כְּבֵד מְאֹד:**

(לט) וַיֹּאפּוּ אֶת הַבְּצֵק – כאשר הגיעו לסוכות. **אֲשֶׁר הוֹצִיאֻם מִמִּצְרַיִם עֲגַת מִצּוֹת כִּי לֹא חִמְץ –** כי זה לא החמץ. שהרי מצווים בהשבתת חמץ. ולמה הכינו בסוכות ולא במצרים? **כִּי גָרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהֵמַה וְגַם צָדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם –** זה דבר נוסף. עם ישראל לא לקח אוכל לדרך, כי סמכו על ד'.

(מ) וּמוֹשֵׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם – מאז ברית בן הבתרים עד עכשיו כאשר חלק עיקרי מהזמן ישבו במצרים. **שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מְאוֹת שָׁנָה –** בברית בין הבתרים כתוב 400 שנה שזה מלידת יצחק. מאז שירד יעקב אבינו למצרים עברו 210 שנים.

²² הרחבה: סיפור על 2 משפחות שיושבות יחד ואוכלות את הפסח באמונה גדולה ולפתע מתחיל מכת בכורות.

סיפורתי שהלמתי מה יקרה עם הת"ת בעוד עשר שנים. ובשנים האחרונות הת"ת יהיה בבית וגן. [כ"ז כמובן בכאילו]. ואז אנו אומרים ומשוב הת"ת בבו"ג עד הקמתו 12 שנה.

(מא) וַיְהִי מִקֵּץ – בסוף שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיְהִי בַעֲצָם הַיּוֹם הַזֶּה – ביום הזה עצמו. יִצְאֹו כָּל צְבָאוֹת ה' מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם:

(מב) לַיִל שְׁמֵרִים הוּא לָהּ' – לילה שמאז בריאת העולם ד' מצפה לו (שימורים – מלשון "ואביו שמר את הדבר"). לְהוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הוּא הַלַּיְלָה הַזֶּה לָהּ' – הלילה המיוחד הזה הוא לד', קרו בו הרבה דברים (ברית בן הבתרים, לידת יצחק ועוד) שְׁמֵרִים לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם – אף עם ישראל מצפה כל שנה – מתי יגיע ליל הסדר [רשב"ם]. [שאל תלמיד – והרי היום הכי מיוחד זה מתן תורה? עניתי – נכון, יום זה של ליל הסדר זה היום בו נוצר העם שעתידי ללמד תורה את כל העולם. לכן ביום הזה טמון הכל].

הלכות פסח. דגשים: חשיבותו של קרבן פסח, שאינו נאכל לכל המעוניין בכך. (מג) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן – בי"ד ניסן. זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח – אלו החוקים והמצוות של הפסח. כָּל בֶּן זָכָר – כל גוי, או יהודי שחי כמו גוי (עובד ע"ז או שלא רוצה למול וכדומה). לֹא יֹאכַל בּוֹ – ממנו, מבשר הפסח.

(מד) וְכָל עֶבֶד אִישׁ מִקְנֵת כֶּסֶף – שקנה אותו. עבד כנעני נחשב כמו רכוש של אדונו וחייב בחלק מן המצוות. וּמִלֶּחֶם אֹתוֹ – את העבד. אֵז יֹאכַל בּוֹ – האדון. כי אינו יכול לאכול אם עבדו לא מל. (מה) תוֹשֵׁב – גוי שגר בא"י וקיבל על עצמו שלא לעבוד ע"ז. וְשֹׁכֵר – גוי שעובד אצל יהודי אך לא עבד כנעני. לֹא יֹאכַל בּוֹ:

(מו) בְּבֵית אֶחָד יֹאכַל – דיברנו על כך שבפסח דורות לא חייבים לאכול דווקא עם המשפחה, כל אחד יכול להחליט עם מי הוא נמנה, אך אחר שנמנה הוא לא יכול לעבור לבית אחר. לֹא תוֹצִיא מִן הַבַּיִת מִן הַבְּשָׂר חוּצָה – ואפילו אם אין מי שיאכל את כל מה יש פה וזה ישאר נותר (כן נ"ל פשוט). וְעֶצֶם לֹא תִשְׁבְּרוּ בּוֹ – בשביל לאכול מה שבתוכו או בשביל לחלק חלוקה שווה. כותב ספר החינוך שטעם הדבר היא כמו מלך שלא שובר עצמות.

(מז) כָּל עֵדֶת יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ – כל עם ישראל. ודווקא גדולים, כי עדה נחשב גדול (אבע"ז). (מח) וְכִי יִגֹּר אִתָּךְ גֵּר וְעָשָׂה פֶסַח לָהּ' – ורצה לעשות פסח. הַמּוֹל לּוֹ כָּל זָכָר – כל ילדיו. וְאֵז יִקְרַב לַעֲשׂוֹתוֹ – אין הגר יכול להקריב אא"כ כל בניו נימולו (וזה נכון גם לגבי אזרח). וַיְהִי כְּאֲזָרַח הָאֶרֶץ – ואף שלא יצאו אבותיו ממצרים, לאחר שהוא התגייר הוא נהפך להיות חלק מעם ישראל. וְכָל עָרֵל לֹא יֹאכַל בּוֹ – יהודי שלא נימול מכל סיבה שהיא. ואפילו שזה מטעם פיקו"נ, שמתו אחיו מחמת מילה.

(מט) תוֹרָה אֶחָת יְהִי לְאֲזָרַח וְלִגֵּר הַגֵּר בְּתוֹכְכֶם – בכל המצוות דין גר כדין אזרח. (נ) וַיַּעֲשׂוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל – לא היה אחד שלא מל. ולא היה אחד שנחשב "בן ניכר" (רמב"ן).

הבאנו את המדרש שהיו כמה רשעים שלא רצו למול. אבל הקב"ה מאוד רצה שהם ימולו ע"מ שיוכל להוציאם ממצרים אחר שיקיימו את המצוות האלו. מה עשה? נהיה ריח גן עדן לקרבן של משה, הם רצו מאוד לאכול מזה, אמר להם משה – אתם חייבים למול. וכך מלו כולם. מדרש נפלא מאוד! **פֶּאֶשֶׁר צְוָה ה' אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אַהֲרֹן בֶּן עֶשְׂו:**

(נא) וַיְהִי בַעֲצָם הַיּוֹם הַזֶּה – ט"ו בניסן. הוֹצִיא ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל צְבָאוֹתָם – ובאותו יום ד' אמר למשה לומר מה שכתוב בהמשך.

זכר ליציאת מצרים. דגשים: מרכזיותה של יציאת מצרים בחיי עם ישראל ובמצוותיה. (א) וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר – דיברנו על הפרשיות שנמצאות במזוזה ובתפילין. ראינו ההבדל בין תפילין של יד לשל ראש. דיברנו על סדר כתיבת הפרשיות לפי רש"י ור"ת. ראינו שישנן הרבה מצוות שהן זכר ליצי"מ.

(ב) קָדַשׁ לִי כָּל בְּכוֹר – שצריך לעשות מעשים של קדושה ולא חול. ובשביל שיוכל לעשות גם מעשים של חול, צריך לפדות אותו בגיל חודש (ספורנו). בנוסף הבכורות היו צריכים לעבוד בבית המקדש, ורק בגלל חטא העגל עברה העבודה לכהנים (ע"פ הסבר הרשב"ם). פֶּטֶר – פתח כָּל רְחֵם – הראשון שיוצא ופותח את הרחם. בְּבֵנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֲדָם וּבְבִהֵמָה – אדם נפדה, בהמה טהורה מביאה לכהן ומקריב אותה, ואם היא בעלת מום אוכל אותה. בהמה טמאה אין לה דין פדיון למעט חמור. למה גם הבהמות נהיות קודש? כי ד' הרג גם את הבהמות של המצרים, ושל הישראלים נצלו. לִי הוּא – הקב"ה הרג את כל הבכורות במצרים, ולכאורה אין הבדל בין המצרים לעם ישראל מצד המעשים, ובכל זאת הציל אותם. לכן הם נחשבים של ד'.

(ג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם זְכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה – משה אומר להם את זה ביום צאתם ממצרים. אֲשֶׁר יִצְאוֹתֶם מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים כִּי בְּחֶזֶק יָד – יד חזקה זה יד שעושה ניסים שהם לא בדרך הטבעית. דוגמא – יהושע פרק ד'. (ספורנו לקמן). הוֹצִיא ה' אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֹאכַל חֶמֶץ:

- (ד) היום אתם יצאים בקדש האביב – וכך לעתיד לבא, תדאגו שתצאו תמיד בחודש האביב. (עיבור השנה) למה הקב"ה הוציא אותנו דווקא בחודש האביב? כדי שלא יהיה לנו לא חם ולא קר.
- (ה) והנה כי יביאך ה' אל ארץ הפנועני והחתי והאמרי והחוי והיבוסי – למה הזכיר רק 5 עמים? כי זה החלק המשובח של א"י שם נמצא ארץ זבת חלב ודבש (רמב"ן). אשר נשבע לאבותיה ליתת לך ארץ זבת חלב ודבש ועבדת את העבדה הזאת – וקיימת את המצוות האלו. בקדש הזה:
- (ו) שבעת ימים תאכל מצות וביום השביעי חג לה':
- (ז) מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבלך:
- (ח) והגדת לבנה ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים:
- (ט) והנה לך – הפסוקים האלו לאות – לסימן. על ידך ולזכרון בין עיניך – כנגד בין העיניים. למען תהיה תורת ה' בפיך – שע"י זכירת יציאת מצרים נזכור שאנחנו עמו של ד' ונקיים את מצוותיו. פי ביד תזקה הוצאת ה' ממצרים:
- (י) ושמרת את החקה – את מצוות הפסח. הזאת למועדה – בזמנה. מימים ימימה – משנה לשנה.
- (יא) והיה פי יבאך ה' – רמוז בזה שבזכות מצווה זו יביא אותך ד' אל הארץ. אל ארץ הפנועני פאשר נשבע לך ולאבותיה ונתנה לך:
- (יב) והעברת – והפרשת. כל פטר רחם לה' וכל פטר שגר – נפל בהמה אשר יתנה לך הזכרים לה' – אם הוא נפל אז לא שהוא קדוש, אלא שהבא אחריו לא יהיה קדוש.
- (יג) וכל פטר חמר תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו – חותך בקופיץ מהעורף. וכל בכור אדם בבניך תפדה:
- (יד) והיה פי – כאשר. ישאלך בנה מחר – בעוד זמן. לאמר מה זאת – מה זה, מה עושים פה, מה העניין במצווה הזאת? ואמרת אליו בהזקק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים:
- (טו) ויהי פי הקשה פרעה – את ליבו לשלחנו ויחרג ה' כל בכור מצרים מבכר אדם ועד בכור בהמה על פן אני זבח לה' כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה:
- (טז) והיה לאות על ידך – תוספת ה' מלמדת על יד כהה, היד החלשה. ולטוטפת – כמו תכשיט של זר על הראש. בין עיניך פי בהזקק יד הוציאנו ה' ממצרים:

עם שינויים מהרב נחום:

יציאת מצרים.

- (לז) ויסעו בני ישראל מרעמסס ספתה – תיארונו בהרחבה מרובה את השמחה הגדולה ביציאת מצרים. עם ישראל מגיע תוך רגע לסוכות (אמרנו שאיננו מבינים איך קוראת קפיצת דרך).
- פשוט מאות אלף רגלי – בערך 600000 אנשים ההולכים ברגל. הגברים לבד מטף – עם הטף והנשים זה פי 6 סה"כ 3,600,000 אנשים (ע"פ תרגום).
- (לח) וגם ערב – תערוכת של אומות שראו את מעשה ד' והתגירו. רב – המונים. עלה אתם וצאן ובקר מקנה פבד מאד:
- (לט) ויאפו את הפצק – כאשר הגיעו לסוכות. אשר הוציאו ממצרים עגת מצות פי לא חמץ – כי זה לא החמץ. שהרי מצווים בהשבת חמץ. ולמה הכינו בסוכות ולא במצרים? פי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמקמה. וגם צדה לא עשו להם – זה דבר נוסף. עם ישראל לא לקח אוכל לדרך, כי סמכו על ד'.
- (מ) ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים – מאז ברית בן הבתרים עד עכשיו כאשר חלק עיקרי מהזמן ישבו במצרים. שלשים שנה וארבע מאות שנה – בברית בין הבתרים כתוב 400 שנה שזה מלידת יצחק. מאז שירד יעקב אבינו למצרים עברו 210 שנים.
- ויהי מקץ – בסוף שלשים שנה וארבע מאות שנה ויהי בעצם היום הזה – ביום הזה עצמו. לא כגנבים בלילה. וכן הדגשנו שה' מרוב אהבתו את ישראל לא המתין רגע אחד מעבר לזמן שהיה צריך להיות ברית בין הבתרים בליל פסח ובדיוק לאחר 430 שנה יצי"מ) יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים:

(מב) ליל שמרים הוא לה' – לילה שמאז בריאת העולם ד' מצפה לו, שמר אותו במיוחד שאז יצאו מכיון שזה יום מתאים לכך. (שימורים – מלשון "ואביו שמר את הדבר"). **להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה לה'** – הלילה המיוחד הזה הוא לד', קרו בו הרבה דברים (ברית בן הבתרים, לידת יצחק ועוד) **שמרים לכל בני ישראל לדרתם** – שני פירושים – שה' שומר את ישראל בכל שנה ביום זה ואף עם ישראל מצפה כל שנה – מתי יגיע ליל הסדר [רשב"ם].

הלכות פסח.

(מג) ויאמר ה' אל משה ואהרן – בי"ד ניסן. זאת חקת הפסח – אלו החוקים והמצוות של הפסח. **כל בן נכר –** כל גוי, או יהודי שחי כמו גוי שמעשיו נכריים (עובד ע"ז או שלא רוצה למול וכדומה). **לא יאכל בו –** ממנו, מבשר הפסח.

(מד) וכל עבד איש מקנת פסח – שקנה אותו. עבד כנעני נחשב כמו רכוש של אדונו וחייב בחלק מן המצוות. **ומלמה אתו –** את העבד. **אז יאכל בו –** העבד. הוספנו שיש שפירשו בגמרא שהכוונה: האדון. כי אינו יכול לאכול אם עבדו לא מל.

(מה) תושב – גוי שגר בא"י וקיבל על עצמו שלא לעבוד ע"ז ושאר מצוות בני נח. **ושכיר –** פועל. גוי שעובד אצל יהודי אך לא עבד כנעני. **לא יאכל בו:** (מדובר במהולים כגון ערבי שאל"כ בכל מקרה אסור)

(מו) בבית אחד יאכל – בחבורה אחת יאכל. דיברנו על כך שבפסח דורות לא חייבים לאכול דווקא עם המשפחה, כל אחד יכול להחליט עם מי הוא נמנה, אך אחר שנמנה הוא לא יכול לעבור לבית אחר. **לא תוציא מן הבית מהחבורה מן הבשר הוציא –** אך אם כל החבורה עוברת מקום מותר. **ועצם לא תשפרו בו –** בשביל לאכול מה שבתוכו. כותב ספר החינוך שטעם הדבר היא כמו מלך שלא שובר עצמות.

(מז) כל עדת ישראל יעשו אתו – כל עם ישראל, להדגיש שבפסח דורות לא אוכלים כל משפחה בפנ"ע כבפסח מצרים (שה לבית אבות) אלא מתחברים ביחד כל מי שרוצה.

(מח) וכי יגור יתגייר אתה גר ועשה פסח לה' – ורצה לעשות פסח. **המול לו כל זכר –** ימול את עצמו **ואז יקרב לעשתו –** והיה פאזרח הארץ – ואף שלא יצאו אבותיו ממצרים, לאחר שהוא התגייר הוא נהפך להיות חלק מעם ישראל. **וכל ערל לא יאכל בו –** יהודי שלא נימול מכל סיבה שהיא. ואפילו שזה מטעם פיקו"נ, שמתו אחיו מחמת מילה.

(מט) תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר בתוכם – בכל המצוות דין גר כדין אזרח.

(נ) ויעשו כל בני ישראל – לא היה אחד שלא מל. ולא היה אחד שנחשב "בן נכר" (רמב"ן). **פאשר צוה ה' את משה ואת אהרן בן עשו:**

(נא) ויהי בעצם היום הזה – ט"ו בניסן. **הוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים על צבאתם –** ובאותו יום ד' אמר למשה לומר מה שכתוב בהמשך.

זכר ליציאת מצרים.

(א) וידבר ה' אל משה לאמר

(ב) קדש לי כל בכור – הבכורות היו צריכים לעבוד בבית המקדש, ורק בגלל חטא העגל עברה העבודה לכהנים (ע"פ הסבר הרשב"ם). **פטר –** פתח **כל רחם –** הראשון שיוצא ופותח את הרחם. **בבני ישראל באדם ובבהמה –** אדם נפדה, בהמה טהורה מביאה לכהן ומקריב אותה. בהמה טמאה אין לה דין פדיון למעט חמור. למה גם הבהמות נהיות קודש? כי ד' הרג גם את הבהמות של המצרים, ושל הישראלים נצלו. ומדוע חמור דוקא מבין הבהמות הטמאות? מכיו שהמצרים היו במדרגת חמור – שבו לכם פה עם החמור, ולכן זכר למות הבכורות של המצרים אנו מקדשים פטר חמור. **לי הוא ה'** נתן רשות למלאך להשחית הכל ולא נתן לו להשחית בבתי ישראל "ולא ייתן המשחית..." ולכן הבכורות קדושים לה'.

(ג) ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה – משה אומר להם את זה ביום צאתם ממצרים. **אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים פי בתוך יד –** יד חזקה זה יד שעושה ניסים שהם לא בדרך הטבעית. דוגמא – יהושע פרק ד'. (ספורנו לקמן). **הוציא ה' אתכם מזה ולא יאכל חמץ:**

(ד) היום אתם יצאים בחדש האביב – למה הקב"ה הוציא אותנו דווקא בחודש האביב? כדי שלא יהיה לנו לא חם ולא קר.

(ה) והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוסי – אשר נשבע לאבותיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש. **הדשנות ודבש מן התמרים ועבדת את העבדה הזאת –** וקיימת את המצוות האלו. **בחדש הזה:**

(ו) **שָׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל מִצֶּמֶת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַה' :**

(ז) **מִצּוֹת יֹאכַל אֶת שְׁבַעַת הַיָּמִים וְלֹא יִרְאֶה לָּהּ חֶמֶץ וְלֹא יִרְאֶה לָּהּ שְׂאֹר בְּכָל גְּבֻלָּהּ :** בתנאי שהוא שלך ולא של גוי.

(ח) **וְהִגַּדְתָּ לְבָנֶיךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם :**

(ט) **וְהִנֵּה לָּהּ -** הפסוקים האלו **לְאוֹת -** לסימן. **עַל יָדָּךְ לְשִׁים אֶת הַפְּרִשִׁיָּה הַזֹּאת בְּתוֹךְ הַתְּפִילִין שֶׁל יָד וְלִזְכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ -** כנגד בין העיניים. **לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ -** שע"י זכירת יציאת מצרים נזכור שאנחנו עמו של ד' ונקיים את מצוותיו. **כִּי בְּיַד תְּזַקֶּה הוֹצֵאתָ ה' מִמִּצְרָיִם :**

(י) **וְשִׁמְרַתְּ אֶת הַחֻקָּה -** את מצוות הפסח. **הַזֹּאת לְמוֹעֵדָה -** בזמנה. **מִיָּמִים יָמִימָה -** משנה לשנה.

(יא) **וְהִנֵּה כִּי יִבְאֶרְךָ ה' -** רמוז בזה שבזכות מצווה זו יביא אותך ד' אל הארץ. **אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָּךְ וְלְאַבְתָּיִךָ וּנְתַנָּה לָּךְ :**

(יב) **וְהַעֲבַרְתָּ -** והפרשת. **כָּל פֶּטֶר רְחֵם לַה' וְכָל פֶּטֶר שִׁנְיָה בְּהִמָּה -** נפל. לשגר מלשון לשלח. עובר שבהמה לא הולידה אותו אלא "שילחה" אותו מכיון שלא היה חי. **אֲשֶׁר יִהְיֶה לָּךְ הַזְּכָרִים לַה' -** אם הוא נפל אז לא שהוא קדוש, אלא שהבא אחריו לא יהיה קדוש.

(יג) **וְכָל פֶּטֶר חֶמֶר תִּפְדֶּה בְּשֵׂה וְאִם לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוּ -** חותך בקופיץ מהעורף. **וְכָל בְּכוֹר אֲדָם בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה :**

(יד) **וְהִנֵּה כִּי -** כאשר. **יִשְׁאַלְךָ בְּנֶךָ מָתָר -** בעוד זמן. **לֵאמֹר מַה זֹּאת -** מה זה, מה עושים פה, כוונת השאלה בעניין הפסח, מה העניין במצווה הזאת? **וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֻזֶּק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרָיִם מִבֵּית עַבְדִּים :**

(טו) **וַיְהִי כִּי הִקְשָׁה פְּרַעֲזָה -** את ליבו לשלחנו ויִהְיֶה ה' **כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם מִבְּכוֹר אֲדָם וְעַד בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל כֵּן אֲנִי זֹבַח לַה' כָּל פֶּטֶר רְחֵם הַזְּכָרִים וְכָל בְּכוֹר בְּנֵי אִפְדָּה :**

(טז) **וְהִנֵּה לְאוֹת עַל יְדָכָה -** תוספת ה' מלמדת על יד כהה, היד החלשה. **וְלִטּוֹטְפַת -** כמו תכשיט של זר על הראש. **בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֻזֶּק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרָיִם :**

המסע השני של עם ישראל. דגשים : השראת השכינה המיוחדת על בני ישראל, בעמוד אש וענן, ורשד' הולך איתם לגמרי, החסד שנעשה משה עם יוסף.

(יז) **וַיְהִי בְשִׁלַּח -** כאשר שילח. **פְּרַעֲזָה אֶת הָעָם וְלֹא נָחֵם -** הנחה אותם - הנהיג אותם **אֱלֹהִים דְּרָף אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים -** ממצרים אפשר להגיע לא"י דרך פלישתים, צמוד לים התיכון תוך כעשרה ימים (אבע"ז). ולמה לא? **כִּי קָרוֹב הוּא -** כי זה קרוב למצרים. ואז מה? סיבה לסיבה: **כִּי אָמַר אֱלֹהִים -** בליבו. **פֶּן יַנְחֵם -** שמא, אולי יתחרט הָעָם בְּרֵאֲתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרָיִמָה - ויהיה להם קל לחזור.

(יח) **וַיִּסַּב -** עשה להם סיבוב ארוך, וכך נכנסו מהירדן (אבע"ז). **אֱלֹהִים אֶת הָעָם דְּרָף הַמִּדְבָּר יָם סוּף -** לכיוון ים סוף. [נקרא ים סוף כי יש שם הרבה קנה סוף] **וַחֲמֹשִׁים -** עם כלי מלחמה, ע"מ לכבוש את א"י (רשב"ם). **עָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם -** ואע"פ שעלו חמושים, ורוצים להילחם, ברגע שיגיעו אויבים להלחם הם יפחדו. למה? כי הם רגילים להיות עבדים.

(יט) **וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עֲצֻמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ -** כל עם ישראל עסוקים בבקשת כלי כסף כמו ציוויו של ד'. אך משה הוא נזכר בהשבעה של יוסף, והולך לעשות איתו חסד. **כִּי הִשְׁבַּע הַשְּׁבִיעַ -** השביע את אחיו שישביעו את הדורות הבאים. **אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר -** מכאן ציטוט של יוסף: **פֶּקֶד יִפְקֹד -** כאשר יזכור **אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִיתֶם אֶת עֲצֻמֹתַי מִזֶּה אֶתְכֶם -** והעליתם איתכם את עצמותי מכאן.

הבאנו את המדרש שמשה לא ידע היכן טמון ארונו של יוסף, ושאל את סרח בת אשר (שהיתה בקבורת יוסף), והיא אמרה שהארון נטמן ביאור, ע"מ שהמצרים לא יקחו אותו. מה עשה משה? הלך ליאור והתפלל לד' שיצא הארון. ואז אמר ליוסף - אם ארוני יתגלה אוכל לקבור אותך ואם לא לא. ואז הארון צף פתאום, ומשה סחבו. תיאורנו שההלוייה של יוסף היא ההלוויה הכי נפלאה והכי גדולה שהייתה: כל עם ישראל עם הערב רב במשך 40 שנה הלכו יחד עם הארון של יוסף. יותר מזה: הארון של יוסף היה צמוד לארון הברית, וזה היה כבוד עצום ליוסף, וכך אמרו: שיים זה (יוסף) מה שכתוב בזה (בתורה).

(כ) **וַיִּסְעוּ מִסִּכְתּוֹ וַיִּחַנּוּ בְּאֶתְם בְּקִצֵּה הַמִּדְבָּר -** בתחילת במדבר (כנלע"ד). זה קרה ביום השני ליציאתם.

(כא) **כֹּאן תִּיאָרְנוּ אֶת הַתְּחוּשָׁה הַמִּיּוּחֶדֶת שֶׁל עַם יִשְׂרָאֵל שֶׁד' נִמְצָא אִתָּם בַּהֲשַׁגְחָה מוֹפְלָאָה. וְה' הִלָּךְ לְפָנֵיהֶם יוֹמָם -** מידי יום ביומו במשך 40 שנה. **בְּעֵמּוּד עָנָן -** עמוד מהארץ לשמים. **לְנַחֲתָם הַדְרָף -** להנהיג אותם בדרך. **וְלִילָה בְּעֵמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם -** עמוד אש שעשה אור לכל העם. **לְלִכְתּוֹת יוֹמָם וְלִילָה -** ללכת עם עמוד הענן ועמוד האש ביום או בלילה.

(כב) **לֹא יָמִישׁ -** ד' לא יסיר את עמוד הָעָנָן יוֹמָם וְעֵמּוּד הָאֵשׁ לְלִילָה לְפָנֵי הָעָם - הם היו תמיד מלווים את העם. [הזכרנו את יהושע שעליו כתוב "לא ימיש מתוך האוהל", אומר על זה בעל הטורים - שהיה מתחיל ללמוד בבקר עוד כשהיה עמוד האש, ובערב עוד כשהיה עמוד הענן].